

пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, має вивчення психологічного портрету потерпілого, його способу життя до вчинення стосовно нього злочину, а також характер стосунків із потерпілим. За ознаками соціально-психологічного портрету потерпілого тілесні ушкодження є підстави поділити на: нанесені особі, яка позитивно характеризується у побуті, не має судимостей та не притягувалась до адміністративної відповідальності (перш за все, за порушення громадського порядку); нанесені особі, яка характеризується негативно, має в минулому судимості, притягувалась до адміністративної відповідальності, у тому числі за порушення громадського порядку, схильній до антисуспільного способу життя, бродяжництва, випадкових зв'язків.

Практичне значення має класифікація злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, залежно від тих відносин, в яких перебували потерпілий та злочинець, чи були вони знайомі або взагалі не знали один одного. За вказаним критерієм злочини цієї категорії поділяються на: нанесення тілесних ушкоджень особою, яка перебувала у родинних, спільних побутових або дружніх стосунках; нанесення тілесних ушкоджень іншою особою, яка відома потерпілому; нанесення тілесних ушкоджень особою, яка познайомилася з потерпілим безпосередньо перед учиненням злочину; нанесення тілесних ушкоджень особою, яка хоча і не є відомою потерпілому, але щодо особи якої є інша інформація, насамперед, показання свідків, особливі прикмети та ін.; нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої роздивились потерпілий або очевидці події; нанесення тілесних ушкоджень невідомою особою, прикмети якої не вдалося роздивитися ані потерпілому, ані очевидцям події.

Висновки. Під час розроблення методики розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільним є використання класифікації злочинів, побудованої як на підставі кримінально-правових критеріїв, так і з використанням суто криміналістичних ознак.

Розгорнуту криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень, доцільно проводити за ознаками, які характеризують місце, час, обстановку, спосіб готування, учинення та приховання

цих злочинів, їх наслідки, психічне ставлення винного до вчиненого діяння, особистість злочинця та потерпілого, їх взаємостосунки до вчинення злочину. Така класифікація дозволяє конкретизувати коло обставин, що підлягають установленню, сприяє оптимізації процесу досудового розслідування і виконання завдань кримінального провадження.

Література

1. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>

2. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 3 (30). - С. 160-166.

3. Комаров В.К. Вопросы криминалистической классификации преступлений несовершеннолетних / В.К. Комаров // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. - Свердловск: УРГУ, 1978. - С. 30-39.

4. Романюк І.М. Характеристика передбачених чинним кримінальним законодавством України злочинів, що тягнуть заповідання шкоди здоров'ю / І.М. Романюк // Проблеми професійної підготовки слідчих: Матер. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 27.04.2007). - Дніпропетровськ: ДДУВС, 2007. - С. 82-85.

5. Танасевич В., Образцов В. Криміналістична класифікація злочинів і її значення для окремих методик розслідування // Радянське право. - 1977. - № 9. - С. 85-89.

6. Танасевич В.Г., Образцов В.А. Методики расследования и криминалистическая классификация преступлений // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. - Свердловск: УРГУ, 1978. - С. 19-25.

*Загородній І.В.,
аспірант кафедри криміналістики НУ "Одеська
юридична академія"
Надійшла до редакції: 23.04.2017*

УДК 343.98

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Прокоп М. Р.

У статті досліджено тактико-організаційні особливості проведення огляду місця події при отриманні інформації про незаконне видобування корисних копалин, запропоновано відповідний алгоритм дій слідчого у складі слідчо-оперативної групи. Виділено типові риси, властиві огляду місця події при розслідуванні означених кримінальних правопорушень, а також основні завдання огляду місця події, охарактеризовано його етапи та методи. З'ясовано основні об'єкти, які підлягають дослідженню в ході огляду місця події.

Ключові слова: незаконне видобування корисних копалин, слідчі (розшукові) дії, огляд місця події, слідчий, спеціаліст.

В статье исследованы тактико-организационные особенности проведения осмотра места происшествия при получении информации о незаконной добыче полезных ископаемых, предложен соответствующий алгоритм действий следователя в составе следственно-оперативной группы. Выделены типичные черты, присущие осмотру места происшествия при расследовании указанных уголовных правонарушений, а также основные задачи осмотра места происшествия, охарактеризованы его этапы и методы. Определены основные объекты, которые подлежат исследованию в ходе осмотра места происшествия.

Ключевые слова: незаконная добыча полезных ископаемых, следственные (розыскные) действия, осмотр

места происшествия, следователь, специалист.

This article investigates the tactical and organizational features of inspection of the scene for obtaining information on illegal mining, also submits an appropriate algorithm of the investigative actions of the investigative team. Highlighted the typical features, which are characteristic for inspection of the scene in the investigation of mentioned criminal offenses, described its stages and methods.

Analysis of investigative and court practice of illegal mining of national importance allowed us to select the main tasks of inspection of the scene: clarify the situation of illegal mining; receive data about who could commit a criminal offense and the number of criminals; detect tracks and other objects to be seized; identify the witnesses; ascertain the approximate amount of damage caused to the environment; obtain the necessary data for the following investigative (search) operations and covert investigative actions; establish the causes and conditions that contributed to the commission of criminal offenses.

It is established that the main objects which must be investigated during the inspection of the scene firstly are: land areas where was committed the illegal mining; tools of illegal mining; a place of storage of illegal mining; containers for storage of mineral resources; vehicles, machinery, and equipment, designed for transportation of extracted minerals and other facilities.

The author concludes that, in general, the tactics of inspection of the scene for obtaining the information on illegal mining of national importance can be characterized by the following typical features: security of participants; coordination of the investigator and other members of the investigative group; mandatory involvement of relevant specialists (surveyor, miners, geologists, chemists and others); using of several ways for inspection, and preference of an appropriate way depends on a situation; sampling of illegally extracted minerals; measures for preservation of the seized objects; drafting and accession of plans and schemes with locations of sampling to the scene inspection protocol; using modern photo and video fixation.

Keywords: illegal mining, investigative (search) actions, inspection of the scene, investigator, specialist.

Постановка проблеми. Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незмінному стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідчої картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих дій, спрямованих на розкриття злочину [1, с. 218].

На сучасному етапі економічного та соціального самоствердження сучасного українського суспільства, боротьба зі злочинністю є одним із головних державних завдань. Вкрай напруженою залишається й нинішня екологічна ситуація на території України [2, с. 157], яка характеризується деградацією екосистеми, невпинним зростанням захворюваності та смертності населення та іншими негативними наслідками.

Питання боротьби з екологічною злочинністю в Україні на сьогодні не втрачає своєї актуальності у зв'язку з кількісними та якісними змінами у її структурі. З'яв-

ляються нові види злочинів, удосконалюються способи їх учинення та приховування, зростає професіоналізм злочинців, їх технічна оснащеність. Часто незаконне видобування корисних копалин характеризується організованим характером та особливим зухвальством, супроводжується "кришуванням" та лобюванням інтересів. Так на Рівненщині в рамках спецоперації "Бурштин" затримано Сарненського прокурора з обвинуваченням в організації злочинного угруповання з незаконного видобутку бурштину та двох організаторів незаконного видобутку дорогоцінного каміння [3].

Розслідування незаконного видобування корисних копалин може бути ефективним, якщо воно ґрунтується на узагальненнях слідчої практики та поєднане з використанням криміналістичних рекомендацій і наукових знань. Стосується це й проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події, особливість якої полягає в специфічних особливостях огляду, виявлення, фіксації і вилучення речових доказів, використання спеціальних знань. Особи, які розслідують такі кримінальні правопорушення, відчувають труднощі при фіксації ознак і особливостей слідчої картини. Це призводить до необхідності проведення повторних оглядів, що нерідко відбувається тоді, коли необхідні сліди безповоротно втрачені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії криміналістики з'ясуванню питань огляду місця події приділялася значна увага такими науковцями, як Р.С. Белкін, Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Т.В. Варфоломєєва, В.А. Журавель, М.П. Климчук, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, С.С. Чернявський, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та ін.

Формування цілей статті. Водночас, з прийняттям у 2012 р. нового КПК України, змінилися окремі процесуальні та криміналістичні підходи до вирішення проблем проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень цього виду. Потребують з'ясування й уточнення окремі організаційні й тактичні аспекти огляду місця події при отриманні інформації про здійснення незаконного видобування корисних копалин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд місця незаконного видобування корисних копалин має свої особливості, які вимагають від слідчого спеціальної підготовки, високої кваліфікації, ретельності в роботі. Як слушно зазначає В. О. Коновалова, специфіка даної слідчої (розшукової) дії полягає у тому, що: огляд місця події має на меті виявлення невизначеного кола доказів, характер яких диктується особливостями злочину, способом його вчинення і приховування; при виявленні тієї або іншої інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її відносності до розслідуваного злочину та доказового значення [4, с. 49-50].

Аналіз слідчої та судової практики розслідування незаконного видобування корисних копалин дозволяє виділити такі основні завдання огляду місця події: а) установлення обстановки незаконного видобування корисних копалин; б) з'ясування даних про те, хто міг вчинити кримінальне правопорушення та кількість злочинців; в) виявлення слідів та інших об'єктів, які підлягають вилученню; г) установлення очевидців події; д) з'ясування орієнтовного розміру шкоди, завданої навколишньому природному середовищу; е) отримання необхідних даних для проведення наступних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; ж) встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню

кримінального правопорушення.

Основними об'єктами, що підлягають дослідженню в ході огляду місця події, є насамперед: а) ділянки місцевості, де безпосередньо вчинене незаконне видобування корисних копалин; б) знаряддя незаконного видобування корисних копалин; в) місця зберігання незаконно видобутих корисних копалин; г) тара для зберігання корисних копалин; д) транспортні засоби, механізми та пристосування, призначені для вивозу видобутих корисних копалин та інші об'єкти.

Ключове значення для встановлення обставин кримінального правопорушення має швидке й точне визначення місця події. На підготовчому етапі до виїзду на місце події основним завданням слідчого є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення огляду. Насамперед, слідчий повинен одержати найбільш повну інформацію про подію і умови, в яких необхідно буде працювати; встановити, які дії були прийняті щодо охорони місця події, які були внесені зміни. Слід зауважити, що слідчому огляду підлягають об'єкти, які можуть нести загрозу життю та здоров'ю як учасникам слідчої (розшукової) дії, так і населенню. Тому перед виїздом на місце події слідчий повинен повідомити місцеві органи влади та органи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (щодо необхідності проведення заходів захисту населення (недопущення доступу населення до нелегальних шахт та їх обвалів, тощо) [5, с. 25].

Особливість підготовки до огляду місця події таких злочинів полягає також у тому, що слідчому доцільно за участю інспектора-криміналіста використовувати науково-технічні засоби, фотоапаратуру та відеотехніку, а за участю відповідних спеціалістів - прилади для відібрання проб гірничої породи тощо, які повинні бути підготовлені до виїзду на місце незаконного видобування корисних копалин.

Дані, отримані в результаті огляду, нерідко є важливою інформацією для організації оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з переслідуванням злочинця по "гарячих слідах", встановлення свідків, організації системи загороджувальних заходів. При огляді місця події використовуються всі сучасні методи фіксації обстановки - фотозйомка (орієнтуюча, оглядова, вузлова, детальна), відеозапис (особливо за необхідності фіксації обстановки, яку важко детально описати в протоколі огляду: протяжність території, значні руйнування тощо). До протоколу огляду слід додати схематичний план місця події.

Під час огляду важливою є координація дій слідчого та інших членів слідчо-оперативної групи - оперативних співробітників та спеціаліста, який повинен обиратись слідчим з огляду на специфіку розглядуваних кримінальних правопорушень.

За допомогою інспектора-криміналіста вдається швидше та більш кваліфіковано (з урахуванням практичного досвіду і навичок, притаманних йому) провести результативний огляд, більш точно сформулювати опис слідів і ознак для внесення в протокол, вказати на ймовірний механізм утворення слідів у зв'язку з подією, щодо якої проводиться розслідування. Його участь в огляді може допомогти слідчому обрати найбільш правильну тактику огляду.

Відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України слідчий для участі в огляді місця події може запросити спеціалістів [6]. Крім того, відповідно до Інструкції про порядок за-

лучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події вживаються такі заходи: прибувши для участі в огляді, спеціалісти отримують від слідчого необхідну інформацію про обставини вчиненого, дії учасників огляду, здійснені до їх прибуття, завдання, які необхідно вирішити, та надалі виконують доручення слідчого, які стосуються використання його спеціальних знань; на початку огляду слідчий спільно зі спеціалістами визначають межі та порядок проведення огляду, після чого спеціаліст здійснює фотографування та відеозйомку місця події; після отримання доручення слідчого на проведення динамічної стадії огляду місця події та завдання на виявлення слідової інформації спеціалісти визначають алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення, після чого узгоджують свої дії із слідчим та за його погодженням приступають до проведення огляду місця події; перед переміщенням об'єкта (з метою огляду та виявлення слідової інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка; під час проведення пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують наявні технічні засоби та використовують насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату - руйнівні методи виявлення слідової інформації [6].

Також Інструкцією визначено, що перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціалісти повинні отримати від слідчого згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідової інформації, яка підлягає виявленню, з метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах. Під час фіксації виявленої слідової інформації в протоколі спеціалісти надають допомогу слідчому в описі специфічних ознак (вид та кількість виявлених слідів, їх локалізація, спосіб виявлення) [7].

В якості спеціалістів слідчий, залежно від виду та способу незаконного видобування корисних копалин повинен залучати: маркшейдерів, гірників, геологів, хіміків, працівників Державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів.

Метою залучення до огляду місця події оперативних працівників є: а) охорона місця незаконного видобування корисних копалин та підтримання порядку на цій території; б) обстеження прилеглої території; в) опитування присутніх осіб; г) спостереження за поведінкою окремих осіб; д) проведення дій, пов'язаних з затриманням злочинців, розшуком незаконно видобутих корисних копалин, знарядь вчинення злочину та інших об'єктів.

По приїзду на місце події слідчий перевіряє виконання вказівок щодо охорони місця події; видаляє сторонніх осіб; встановлює зміни, які були внесені; підбирає понятих; інструктує учасників.

Криміналістикою визначено, що робочий етап огляду місця події складається із загального і детального огляду. Загальний огляд починається з визначення його меж, вирішення питання про вихідну точку та спосіб огляду. Завданням слідчого на стадії загального огляду слідчому є встановлення об'єктів, які знаходяться на місці події, визначення їх взаємного розташування та взаємозв'язку з іншими елементами обстановки.

Як свідчить практика, слідчому доцільно розпочати огляд місця події з ділянки, на якій здійснюється (здійснювалось) незаконне видобування корисних копалин, техніки, інших знарядь та пристосувань. Під час огля-

ду місця незаконного видобування корисних копалин найдоцільнішим видається застосування фронтального методу, оскільки, зазвичай, місце події характеризується великою кількістю та розосередженістю слідів і речових доказів.

Залежно від ситуації, для здійснення огляду місця події можуть бути обрані й інші методи огляду - концентричний, ексцентричний або комбіновані. Так у ситуації, коли при незаконному видобуванні корисних копалин використовувалася спеціальна техніка, механізми та пристосування, призначені для їх видобування, слідчому слід використовувати концентричний метод огляду місця події з метою виявлення та фіксації використання вказаної техніки. У ситуації, коли при незаконному видобуванні корисних копалин злочинцями використовувалися такі знаряддя, як насоси, лопати, кирки тощо, слідчому доцільно проводити огляд місця події з використанням ексцентричного методу, оскільки основна частина слідів зосереджена у місці безпосереднього видобування корисних копалин.

Перш ніж перейти від загального до детального огляду, слідчий повинен ретельно вивчити сліди злочину та його наслідки. Під час детального огляду об'єкти детально оглядаються, здійснюються попередні дослідження (експрес-аналізи); вилучаються сліди тощо.

На заключній стадії слідчий повинен: а) скласти протокол огляду місця події; б) упакувати вилучені об'єкти та вжити заходів щодо їх збереження; в) вирішити питання щодо заявлених клопотань учасників.

У протоколі огляду місця події фіксуються результати огляду місця події. Слідчий визначає: загальну характеристику місця події; його межі; стан; найменування та вид оглянутих об'єктів; способи вчинення кримінально протиправних дій; виявлені сліди на місці незаконного видобування корисних копалин тощо. В описовій частині протоколу огляду зазначається: а) характеристика, місцезнаходження та межі ділянки (або приміщення); б) можливі шляхи підходу та відходу злочинців; в) взаєморозташування ділянок (приміщень); г) характеристика обстановки та окремих її частин, предметів, слідів та місця їх виявлення; положення, розміри, стан, особливості, способи і засоби, що використовувалися для виявлення та дослідження; д) особливі обставини, характерні для даної обстановки, в тому числі й негативні. У методичній літературі слушно зазначається, що в протоколі не може мати місце чітке найменування незаконно видобутих корисних копалин, характеристика яких у період огляду не визначена. Наприклад, не можна писати "бурштин-сирець". У таких випадках виявлені незаконно видобути корисні копалини визначаються в протоколі виразом "гірська порода, зовнішньо схожа на бурштин-сирець" тощо [5, с. 27].

Згідно з криміналістичними рекомендаціями, в протоколі огляду повинні максимально повно вказуватися індивідуальні ознаки та особливості вилучених речей та предметів. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування (ч. 5 ст. 237 КПК України) [6].

У заключній частині протоколу огляду місця події обов'язково вказується перелік вилучених об'єктів та куди вони направлені (чи передані). Характерною ознакою означених кримінальних правопорушень є те, що

зазвичай слідчим вилучаються великі об'єми незаконно видобутих корисних копалин; техніка, якою вчиняли незаконне видобування (екскаватори, вантажні автомобілі тощо). Зазначається, які технічні засоби були використані, найменування об'єкта зйомки, модель технічного засобу, спосіб зйомки тощо. Крім того, у протоколі має бути вказівка на складання планів, схем, креслень тощо, в яких позначаються ділянки незаконного видобування корисних копалин, місцезнаходження кожного пункту вилучення проб для проведення аналізів. У разі заявлення клопотань учасниками огляду, слідчий повинен прийняти по них відповідні рішення, про що також зазначити у протоколі.

Варто зауважити, що якісне проведення огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин державного значення дозволить також одержати криміналістично значиму інформацію, яка може бути використана при висуненні версій, визначенні напрямку розслідування.

Висновки. Загалом, тактику огляду місця події при отриманні інформації про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення можна охарактеризувати такими типовими рисами: а) забезпечення безпеки учасників огляду; б) обов'язкове залучення відповідних спеціалістів (маркшейдерів, гірників, геологів, хіміків та ін.); в) використання декількох способів огляду залежно від ситуації огляду; г) відібрання проб незаконно видобутих корисних копалин; д) вжиття заходів щодо збереження вилучених об'єктів; е) складення та приєднання до протоколу огляду місця події планів та схем з зазначенням місць відібрання проб; є) використання сучасних засобів фото- та відеофіксації.

Література:

1. Криміналістика: [підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / Кол. авторів: В.М. Глібоко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. - 684 с.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. - К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. - 2012. - 258 с.
3. Інтернет стаття : На Рівненщині затримали прокурора та організаторів незаконного видобутку бурштину від 12.09.2016 р. / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zik.ua/.../na_rivnenshchyni_zatrymaly_shche_odnogo
4. Коновалова В.Е. Психологія в расследовании преступлений / В.Е. Коновалова. - Х.: Вища школа, 1978. - 144 с.
5. Особливості досудового розслідування за фактами незаконного видобування бурштину-сирцю [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Алексєєва-Процюк Д. О., Василичук В. І., Вознюк А. А. та ін.]. - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. - 64 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04. 2012 (в ред. від 05.01.2017 р.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/4651-17.
7. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Затверджено наказом МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339 : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/ l378204>.

*Прокоп М.Р.,
аспірант кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 1 ІПФНП ЛьвДУВС
Надійшла до редакції: 19.04.2017*